

УДК 376:364-322](477)

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Фурдуй Світлана, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та фізичної культури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.

ORCID: 0000-0003-1023-8971

E-mail: furduy_70@i.ua

Замашкіна Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та фізичної культури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.

ORCID: 0000-0001-7343-3497

E-mail: Pantera66@i.ua

У статті охарактеризовано питання створення інклюзивного соціокультурного середовища з метою можливості здійснення волонтерської діяльності в ньому. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу, синтезу, конкретизації, узагальнення. Розглянуто зміст основних понять окресленої проблеми. З'ясовано умови, при яких освітня інклюзивна установа/школа може виступати як інклюзивним соціокультурним середовищем та суб'єктом культури. Встановлено категорії населення, що можуть виступати волонтерами, та новітні підходи до здійснення волонтерської діяльності.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивне соціокультурне середовище, інклюзивна установа, волонтерство, волонтерська діяльність, інклюзивне волонтерство, домашнє візитування.

POTENTIAL OPPORTUNITIES OF VOLUNTARY ACTIVITY IN AN INCLUSIVE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

Furdui Svitlana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Physical Culture, Izmail State University of Humanities.

ORCID: 0000-0003-1023-8971

E-mail: furduy_70@i.ua

Zamashkina Olha, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Social Pedagogy and Physical Culture, Izmail State University of Humanities.

ORCID: 0000-0001-7343-3497

E-mail: Pantera66@i.ua

Over the past decades special attention has been paid to the society and the problem state of creating an effective socio-cultural inclusive environment for children and youth with special needs, as it was noted in the Concept of the New Ukrainian School.

The article describes the issue of creating an inclusive socio-cultural environment and the possibility of volunteering in it.

The content of the basic concepts of the study: “inclusive education”, “inclusive training”, “inclusive socio-cultural environment”, “volunteering”, “voluntary activity”, “inclusive volunteering”, “voluntary initiative”, “home visiting” is considered.

It was found that for the successful functioning of the socio-cultural model of the inclusive process, it is necessary to organize a creative socio-cultural environment, a common worldview, and cultural values, obtained as a result of joint activities of participants in the inclusive process that contribute to social integration and inclusion; conditions under which an educational inclusive institution/school can act as an inclusive socio-cultural environment and cultural subject.

It has been established that such categories of the population can act as volunteers: children and adolescents, specialist volunteers, sponsors, officials, lawyers, students, parents of students with special needs and other categories of the population. Volunteering can take place according to the latest approaches, such as interagency work, inclusive volunteering, the reaching of volunteers to the family – home visits and etc.

It was revealed that volunteering is one of the effective forms of work of specialists with children with special needs, stimulating the development of their independence, initiative and activity; giving joy, peace of mind, self-esteem, the meaning of existence; providing access for children and family members to the development of their talents and abilities, taking into account special educational needs, and therefore, has all the potential opportunities for its development in an inclusive socio-cultural environment.

Keywords: *inclusive education, inclusive learning, inclusive socio-cultural environment, inclusive institution, volunteering, voluntary activity, inclusive volunteering, home visiting.*

Протягом останніх десятиліть найактуальнішою темою і проблемою суспільства та держави є створення успішного й ефективного соціокультурного інклюзивного середовища для дітей та молоді з особливими потребами. «Реалізація інклюзивного підходу забезпечує рівну можливість доступу для дітей та молоді із зазначеної категорії до освітніх послуг, спілкування з однолітками, запровадження навчання за індивідуальними планами і програмами, забезпечення медико-психолого-педагогічного супроводу», – про що наголошується в Концепції нової української школи [8]. У державних законодавчих документах означено завдання корекції порушень розвитку і соціальної адаптації на основі формування максимально доступного середовища, що зменшуватиме ускладнення при участі цієї категорії населення у соціальній життєдіяльності.

Інклюзивна форма освіти в Україні з’явилася на вимогу сучасного суспільства і базується на положеннях Конвенції ООН «Про права інвалідів», Концепції розвитку інклюзивного навчання (2010 р.), Постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2011 р.), та Указу Президента України «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» (2011 р.), Постанови КМУ «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2017 р.) тощо.

Необхідно зазначити, що велике значення для населення стали відігравати організації, установи та служби, метою яких є надання соціальної допомоги різним категоріям населення, зокрема, молоді з особливими потребами та їх родинам. Однак унаслідок дуже широкого спектру проблем населення, а також великої кількості

клієнтів в організаціях дуже затребуваною стає волонтерська (добровольча) діяльність. У соціальних служб зростає потреба в залученні до добровольчої роботи все більшої кількості волонтерів.

Роль волонтерства в соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в ряді законодавчих документів: розпорядження Президента України від 22.03.2001 р. «Про організацію проведення в Україні у 2001 р. Міжнародного року волонтерів», Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.), Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 р. Року людей з інвалідністю», Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011 р.), Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2016 р.), Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр., в яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна і суспільно корисна.

Українські фахівці (Л. Коваль, А. Колупаєва, І. Луценко, О. Мартинчук, С. Миронова, Н. Софій та ін.), що опікуються питаннями інклюзії, у власних науково-методичних розробках порушують питання щодо створення особливих умов для дітей з особливими потребами у закладах освіти, які мають ґрунтуватися на унікальній ситуації розвитку кожної дитини. Зарубіжні та українські вчені (Дж. Пірепоінт, М. Форест та Дж. О'бріен, А. Колупаєва, О. Таранченко, О. Федоренко та ін.) одностайні у баченні, що продуктивність інклюзивного освітнього середовища тісно пов'язана з можливістю дитини з особливими потребами виконувати широкий набір позитивних ролей», – зауважує О. Замашкіна [4].

Зважаючи на це, зарубіжні науковці (Лупарт, Вебер, Лорман, Харві, Гетцельс і Джексон, Аргал, Картледж і Мілбурн та ін.) та дедалі більше українських дослідників (А. Колупаєва, В. Кобильченко, Т. Скриник, Т. Сак, О. Таранченко, О. Федоренко та ін.) зосереджують увагу на створенні «в інклюзивному закладі належного середовища для дітей з особливими потребами, наголошуючи на необхідності опори на найближчий мікросоціум, який є важливим чинником інтеріоризації заданих у спільноті норм і правил», – як вказує О. Таранченко. Досліджуючи різні аспекти соціалізації дітей з особливими потребами зарубіжні науковці (Зіглер і Трікетт, Форд і Тисак, Врубель, Беннер і Лазарус, Каліанпура й Геррі та ін.) «звертають увагу на їхню здатність до комунікації та налагодження контактів» [10, с. 8].

Проблема волонтерства, добродійної діяльності та милосердя посідає значне місце в сучасних наукових дослідженнях І. Айнутдиної, О. Акімової, З. Бондаренко, Л. Вандишевої, І. Зверєвої, Р. Лінч, Т. Лях, С. Маккарлі, Т. Олексєнко, О. Песоцької, В. Пестрикової, С. Харченка та ін., в яких волонтерство трактується як складова соціально-педагогічної роботи з молоддю. У дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, В. Петровича розкрито технології залучення й підготовки молоді до волонтерської діяльності, у працях Ю. Поліщука волонтерство обґрунтовано як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій. Започатковані наукові розробки, присвячені підготовці фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в інклюзивному середовищі (К. Бовкуш, І. Демченко, Дж. Деспелер, З. Ленів, І. Луценко, О. Мартинчук, Т. П'яткова, І. Россіхіна, Є. Самарцева, І. Хафізулліна, М. Шеремет, Ю. Шуміловська та ін.).

Однак, незважаючи на численні підходи й технології, можна констатувати, що інклюзивна освіта поки ще не стала поширеним явищем в соціумі, а готовність до її впровадження залишає бажати кращого, особливо в регіонах.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу поняття «інклюзивне соціокультурне середовище» та можливостей здійснення волонтерської діяльності в ньому.

Як відомо, в Концепції Нової української школи закладене таке актуальне завдання, як формування у дітей життєво необхідних компетентностей, з-поміж яких чинне місце займає розробка теоретико-практичних засад навчання й виховання дітей з особливими потребами в інклюзивних класах. Закон України «Про освіту» (2017 р.) передбачає створення адаптованого соціокультурного середовища для зазначеної категорії дітей, що матиме практико-орієнтоване втілення сучасних підходів до створення оптимальних соціально-педагогічних умов здобуття якісної освіти, соціалізації та інтеграції дітей у суспільство.

З огляду на зазначене, в межах нашої проблеми необхідно розглянути зміст декількох понять: «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «інклюзивне соціокультурне середовище»; «волонтерство», «волонтерська діяльність», «інклюзивне волонтерство», «домашнє візитування».

Учена А. Колупасва зауважує: «Інклюзивна освіта – важливий аспект в організації соціалізації дітей з функціональними обмеженнями та їх сімей. Метою інклюзивної освіти є створення спеціальних класів у ЗНЗ щодо реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття загальної середньої освіти за місцем проживання, залучення сім'ї до участі у навчально-реабілітаційному процесі, створення умов для соціальної адаптації, подальшої інтеграції в суспільство дітей з особливими потребами» [6, с. 13].

Інклюзивне навчання визначається як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі використання особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей їх навчально-пізнавальної діяльності. Визначення «оптимальних шляхів і засобів упровадження інклюзивного навчання базується на основі відповідного нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення» [7].

Необхідно зазначити, що інклюзивне навчання передбачає наявність деякого навчального середовища та його адаптацію до можливостей дитини з особливими потребами, поступову перебудову масової освіти на принципі інклюзії, практика якої базується на ідеях прийняття індивідуальності кожного учня та задоволення його потреб, корекції порушень розвитку і соціалізації. Однак реалізація цих завдань стикається з рядом проблем, обумовлених протиріччям між запитом держави щодо суб'єктів освітнього процесу, здатних створювати умови адаптивного (інклюзивного) середовища, і неготовністю суспільства сприймати інклюзію як обов'язковий компонент державної політики.

Відомий науковець Warpling L. зауважує: «Освіта займає особливе місце в житті осіб з обмеженими можливостями здоров'я, виконуючи найважливіші функції розвитку особистості. За допомогою освітнього процесу у даної соціальної групи формується

духовна культура, розкривається творчий потенціал, суб'єкт інтегрується в трудову діяльність і суспільство» [12, с. 3].

Навчаючись в умовах загальноосвітніх шкіл, учні з особливими освітніми потребами мають більше переваг у соціальній адаптації, ніж їх однолітки, які набувають знання в спеціальних корекційних установах. Окрім того, «здорові» діти в умовах інклюзивного освітнього середовища отримують досвід соціальної взаємодії з людьми з обмеженими можливостями, розвивають толерантне ставлення до явища інвалідності в соціумі.

Політика інклюзивної освіти передбачає необхідність зміни суспільства і його соціальних інститутів таким чином, щоб вони формували сприятливі умови для включення будь-якої особи (в тому числі з обмеженими можливостями здоров'я), що забезпечують рівність її прав, здатність до самостійного життя, що задовольняє її духовні потреби. Соціокультурна модель інклюзивного процесу має на увазі, що всі суб'єкти освітньої системи є соціокультурною спільнотою, для ефективного функціонування якої потрібна організація творчого соціокультурного середовища, загального світогляду, культурних цінностей, які є результатом спільної діяльності учасників інклюзивного процесу та сприяють соціальній інтеграції та інклюзії.

Необхідно констатувати, що соціокультурне середовище характеризується, насамперед, соціалізуючою функцією, яка забезпечує соціалізацію членів суспільства і складається з трьох складових – «соціальний», «культурний» і «діяльність». У сучасних умовах одним із головних завдань соціокультурної діяльності є створення культурного розвиваючого середовища, організованого особливим чином і призначеного для включення особистості в реальне життя, формування її соціальної активності.

Необхідно зазначити, що за словником-довідником, «соціокультурне середовище означає сукупність матеріальних, економічних, соціальних, політичних та духовних умов існування і діяльності людини та соціальних груп, їх взаємовплив та взаємозв'язки». У будь-якому середовищі розв'язується ряд завдань. У соціокультурному – це «пізнавальні, морально-етичні, ціннісно-сміслові завдання, специфічні для кожного вікового етапу розвитку особистості, соціокультурної ситуації у конкретному соціумі, у певний період його історії. Ці завдання об'єктивно обумовлюються суспільством в цілому, а також регіональними особливостями і найближчим соціокультурним оточенням людини» [9, с. 451].

Вплив соціокультурного середовища на суспільство й особистість в суспільстві важко переоцінити: звідси починаються сходинки до соціалізації, черпаються загальнокультурні запаси, розвивається художньо-емоційна сфера, знаходять задоволення дозвіллієві запити. Вкупі з іншими елементами життєвого середовища, соціокультурне середовище формує комплекс емоційно забарвлених уявлень особи про навколишній світ і своє місце в ньому («картини світу»), впливає на морально-етичні орієнтири, пропонує і формує програми поведінки.

Включення в інклюзивне освітнє середовище елементів соціокультурної діяльності – перегляду фільмів, відвідування театрів, виставок, музеїв, прикладної художньої та технічної творчості, екологічної діяльності, занять спортом – сприятиме освоєнню суб'єктами інклюзивного процесу культурних норм, цінностей і зразків поведінки, задоволенню духовних запитів і потреб у спілкуванні, позитивному

сприйняттю один одного, підвищенню рівня освіченості тощо.

У сучасному суспільстві освітня інклюзивна установа/школа може виступати як інклюзивне соціокультурне середовище та суб'єкт культури при певних умовах, а саме: школа – транслятор культури і цінностей у суспільстві, проявляючи себе як активний суб'єкт виховання «соціального характеру» (термін Е. Фромма); віддзеркалює зміни, що відбуваються в культурі, та сама є провідником і джерелом змін у суспільстві; здійснює інтегруючий діалог культур і цінностей різних народів, соціальних і вікових груп, об'єднуючи людей на основі морально-етичних уявлень і норм; створює умови для творчої активності педагогів та учнів, які можуть ставати співтворцями культури; породжує особливу педагогічну культуру – майстерність педагога, педагогічну етику, принципи взаємодії дорослих і дітей та ін., що містить духовні та інтелектуальні цінності, які служать основою розвитку дітей і молоді як єдиної спільноти (за С. Тарасовим) [11].

Інакше кажучи, мікросоціум інклюзивного навчального закладу повинен бути готовий до прийняття «особливих» учнів. Соціально-професійні групи – учнів, педагогів та інших співробітників школи – необхідно адаптувати до включення в навчальний процес учнів з особливими потребами. Психологічний клімат усередині колективу, що входить в освітній простір школи, залежить від загальної культури, освітньої політики, впливу інформаційних потоків і внутрішніх психологічних установок кожного члена даного співтовариства. На нього можуть впливати позанавчальні заходи – спільні свята, екскурсії, проведені освітнім закладом з метою впровадження інклюзивної освіти та прийняття учнів з відхиленнями.

Стосовно міжвідомчої співпраці, то в державі існує багато організацій, які опікуються правами дітей-інвалідів: «виконавчі органи влади й органи місцевого самоврядування, науково-педагогічні організації, соціальні служби, громадські й батьківські об'єднання, але неузгодженість діяльності та забюрократизованість відомчих процедур гальмує процес упровадження інклюзивної освіти на місцях» [5, с. 27].

Волонтерський рух як ресурс інклюзивної освіти – одна з ефективних форм роботи з родинами, що мають дітей з обмеженими можливостями. За твердженням Р. Вайноли, «велика кількість громадських організацій об'єднує молодих людей, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі та надання допомоги іншим в їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції в суспільство» [1, с. 63].

Загальновідомому давньогрецькому філософу Платону належать такі слова: «Піклуючись про щастя інших, знаходиш своє власне...», які можна віднести до визначення сутності волонтерської діяльності. «Волонтерство – це особливий вид добродійної діяльності, адже вимагає особливої пожертви з боку людини – часу та особистої участі; її сенс полягає в тому, що волонтер отримує духовну винагороду за свою роботу, набуває нового життєвого досвіду, професійних та особистісних якостей» [2].

Волонтерська діяльність в освітніх установах ґрунтується на таких принципах, як добровільність і добродійність, законність, гуманність і гідність, спільність інтересів і рівність прав її учасників, гласність, відповідальність, конфіденційність.

Необхідно зазначити, що волонтерами можуть виступати такі категорії

населення: діти й підлітки, для яких волонтерська діяльність дає можливість самоствердитися в очах ровесників, батьків, учителів; знайти нових друзів; спілкуватися з ровесниками; набути нових навичок і знань; проведення власного дозвілля; волонтери-фахівці (психологи, педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники, лікарі), які здійснюють консультативну допомогу батькам та іншим членам сім'ї щодо процесу психофізичного розвитку дитини; допомагають у формуванні у дітей толерантності, відповідальності, впевненості у власних силах і надають психологічну підтримку батькам у надбанні ними знань, умінь і навичок, необхідних для організації здорової життєдіяльності їх дитини; спонсори, які здійснюють патронаж освітнього закладу; юристи, які надають безкоштовну консультацію та систематичну юридичну підтримку дітям з особливими потребами; чиновники, члени громадських організацій, що надають матеріальну підтримку окремим особам, групам або сім'ям (фінансова допомога, розподіл гуманітарної допомоги); студенти у формі індивідуальної роботи або роботи в невеликих групах; батьки учнів з особливими потребами, які надають допомогу в роботі освітнього закладу та іншим сім'ям та дітям.

Останнім часом з'явилась практика інклюзивного волонтерства, яка дає можливість всім молодим людям з обмеженими можливостями в повному обсязі брати участь у житті суспільства. Інклюзивне волонтерство – «волонтери завтрашнього дня» – це ті, хто сам колись потребував допомоги. Включаючись у волонтерську діяльність, особа прагне набезоплатних засадах вплинути на трансформацію сучасного й суспільства, зробити його краще. Молодь – традиційно найбільш соціальноактивна демографічна група, яка може стати (і в окремих випадках є зараз) основою великомасштабного волонтерського руху.

Інклюзивне волонтерство базується на таких основних принципах: цінність особи з обмеженими можливостями здоров'я не залежить від її здібностей і досягнень; кожна особа з обмеженими можливостями здоров'я здатна відчувати й думати; кожна особа з обмеженими можливостями здоров'я має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.

Волонтерів з обмеженими можливостями здоров'я необхідно залучати в ті сфери діяльності, які залишаються важливими для досягнення цілей програми: наприклад, робота на комп'ютерній техніці під час пошуків або привітань, відвідування хворих у лікарнях, доставка продуктів старим, які вже не можуть виходити з дому. Особливого значення набуває робота з дітьми в школі чи бесіди в соціальних мережах про здоровий спосіб життя й ті помилки, що не варто повторювати тощо. Будь-яка робота може виконуватися добровольцями за можливостями, не завдаючи шкоди їх здоров'ю.

Варто зауважити, що інвалідність дитини стає причиною соціальної дезадаптації всієї сім'ї, яка скаржиться на ситуацію, саботує реабілітаційні заходи, свідомо обмежує соціальні контакти, що негативно відображається на дитині-інваліді (виражена ворожість, уникнення спілкування).

У даному випадку родині може бути вказана допомога з боку спеціалістів (медиків, психологів, реабілітологів, педагогів, фахівців соціономічної сфери та ін.) з метою створення бази знань і навичок роботи з подолання проблем, що є у дитини. Науковець О. Замашкіна зазначає: «Родинам доводиться стикатися з обмеженням участі в політичному, економічному, культурному житті суспільства; невирішеними залишаються проблеми освіти дітей на всіх рівнях, безоплатність та доступність реабілітаційних послуг та лікування. Існують й такі важливі аспекти, що суттєво

впливають на якість життєдіяльності родини: емоційні труднощі, внутрішньосімейні відносини, повсякденні турботи, фінансові проблеми, працевлаштування, відношення соціуму, можливість отримання інформації та якісних послуг; зміна і звуження кола спілкування і контактів із зовнішнім світом та ін.» [3, с. 14].

Проте в такому випадку до розв'язання проблеми можуть залучатися не тільки фахівці, але й представники громадськості та волонтери. Вихід волонтерів в сім'ї, які виховують дитину-інваліда, для створення спеціальних умов успішної соціальної та психолого-педагогічної адаптації сім'ї та дитини визначається як домашнє візитування, метою якого є активне включення дітей з особливими освітніми потребами та їх родин у соціальне життя для поліпшення якості життєдіяльності, сприяння створенню умов для розвитку особистості дитини.

Даний підхід у роботі з сім'ями є актуальним, тому що домашній консультант у своїй роботі повинен приділяти увагу руховому, мовленнєвому, пізнавальному розвитку дитини та емоційному стану батьків. Необхідно зауважити, що зміст домашнього візитування передбачає: створення умов для розвитку і спілкування дитини-інваліда та її сім'ї з соціальним оточенням, занять творчістю, фізкультурою; надання соціальних послуг з догляду та нагляду за дітьми з обмеженими можливостями здоров'я; допомогу дітям-інвалідам у формуванні необхідних умінь і навичок подолання обмежень життєдіяльності, самообслуговування; допомогу батькам у здійсненні корекційно-розвиваючого та реабілітаційного процесів у домашніх умовах; проведення культурно-дозвіллевих, спортивних, розвиваючих заходів для дітей-інвалідів та сімей з дітьми-інвалідами, в тому числі за участю здорових однолітків; організацію відвідування закладів культури, регулярних занять дітей-інвалідів творчістю (творча анімація), фізкультурою і спортом тощо.

Узагальнюючи роботу в даному напрямі, ми відзначаємо, що волонтерська діяльність має всі потенційні можливості свого розвитку в інклюзивному соціокультурному середовищі та є однією з ефективніших форм роботи фахівців з дітьми з особливими потребами, стимулюючи розвиток їх самостійності, ініціативності та активності; даючи радість, душевний спокій, почуття власної гідності, сенс свого існування; забезпечуючи доступ дітям та членам родини до розвитку своїх талантів та здібностей з урахуванням особливих освітніх потреб.

Вважаємо, що подальших розробок потребують питання ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх педагогів, які займаються волонтерською діяльністю в інклюзивному освітньому просторі в контексті компетентнісного підходу; формування інклюзивної компетентності та рівня сформованості мотиваційної складової майбутнього педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайнола Р. Х. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К.: Академпрес, 1999. 65 с.
2. Загальнонаціональне дослідження «Волонтерство в Україні: Представництво ООН в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/3981-zahalnonatsionalne-doslidzhennia-volonterstvo-v-ukrain>. (дата звернення: 07.09.2019).
3. Замашкіна О. Своєрідність соціальної послуги раннього втручання для родин, які мають дітей з особливими потребами. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Ізмаїл. 15 березня 2018 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2018. С. 13–15.
4. Замашкіна О. Соціально-педагогічні умови соціальної адаптації дітей з особливими потребами в освітньому просторі. *Молодий вчений*. № 10(50) жовтень. 2017. С. 439–443.
5. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за

- результатами комплексного дослідження. К.: Плеяди, 2012. 62 с.
6. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К.: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
 7. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні: наказ МОН України від 1 жовтня 2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 26.02.2020).
 8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 26.02.2020).
 9. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
 10. Таранченко О. Соціальне інтегрування: ключовий концепт інклюзії. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 3(83). 2017. С. 7–15.
 11. Тарасов С. В. Образовательная среда как социокультурная и педагогическая категория. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatel'naya-sreda-kak-sotsiokulturnaya-i-pedagogicheskaya-kategoriya> (дата звернення: 26.02.2020).
 12. Wapling L. Inclusive Education and Children with Disabilities: Quality Education for All in Low and Middle Income Countries. *CBM*. Jan. 2016. P. 3. URL: <https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=Wapling+L.+Inclusive+Education+and+Children+with+Disabilities%3A+Quality+Education+for+All+in+Low+and+Middle+income+Countries%2F%2F+CBM.+Jan.+2016.+P.+3.&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8> (дата звернення 26.02.2020).

REFERENCES

1. Vaynola R. KH. (1999). *Volonters'kiy rukh v Ukraini: tendentsiy i rozvytku*. K.: Akadempres [in Ukrainian].
2. Zahal'nonatsional'ne doslidzhennya «Volonterstvo v Ukraini»: Predstavnytstvo OON v Ukraini. URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/3981-zahalnonatsionalne-doslidzhennia-volonterstvo-v-ukrain> [in Ukrainian].
3. Zamashkina O. (2018). *Svoyeridnist' sotsial'noyi posluhy rann'oho vtruchannya dlya rodyn, iaki mayut' ditey z osoblyvymy potrebamy: Sotsial'ne partnerstvo v inklyuzivniy osviti: yevropeys'kyy vektor, ukrayins'ki realiyi: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Izmayil: RVV IDHU, 13–15 [in Ukrainian].
4. Zamashkina O. (2017). *Sotsial'no-pedahohichni umovy sotsial'noyi adaptatsiyi ditey z osoblyvymy potrebamy v osvitu'omu prostranstve. Molodyy vcheniy*, 10(50) zhovten', 439–443 [in Ukrainian].
5. *Inklyuzivna osvita v Ukraini: zdobutki, problemy ta perspektyvy: rezyume analitychnoho Zvitu za rezul'tatamy kompleksnogo doslidzhennya*. (2012). K.: Pleyady [in Ukrainian].
6. Kolupayeva A. A. (2009). *Inklyuzivna osvita: realiyi ta perspektyvy*. K.: Sammit-Knyha [in Ukrainian].
7. *Kontseptsiya rozvytku inklyuzivnoyi osvity v Ukraini: nakaz MON Ukrainy vid 1 zhovtnya 2010 r. № 912*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].
8. *Nova ukrayins'ka shkola: kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
9. *Sotsial'na pedahohika: slovnyk-dovidnyk*. (2009). T. F. Alyeksyeenko (Ed.). Vinnytsya: Planer [in Ukrainian].
10. Таранченко О. (2017). *Sotsial'ne intehruvannya: Klyuchovyy kontsept inklyuziyi. Osoblyva dytyna: navchannya y vykhovannya*, 3(83), 7–15 [in Ukrainian].
11. Тарасов С. В. (2014). *Obrazovatel'naya sreda kak sotsiokulturnaya i pedahohichnaia katehoriya*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatel'naya-sreda-kak-sotsiokulturnaya-i-pedagogicheskaya-kategoriya>
12. Wapling L. (2016). *Inclusive Education and Children with Disabilities: Quality Education for All in Low and Middle Income Countries*. *CBM*, Jan., 3. URL: <https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=Wapling+L.+Inclusive+Education+and+Children+with+Disabilities%3A+Quality+Education+for+All+in+Low+and+Middle+income+Countries%2F%2F+CBM.+Jan.+2016.+P.+3.&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>